

Чегренець А.,
студент

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

КОНЦЕПТ ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР ТА ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЯ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСУ

Об'єктом дослідження цієї статті є лінгвокультурний концепт *ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР*, реалізований у текстах англomовної художньої літератури. Шляхом дефінітивного та компонентного аналізів були виділені диференційні семи *personal space*, за допомогою яких була побудована фреймова модель понятійного складника концепту *ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР*. За допомогою аналізу текстів художнього стилю, було виявлено, що *ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР* репрезентується в текстах онтологічними метафорами (на основі асоційованих з номінацією *personal space* атрибутивних та діяльнiсних ознак), де *ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР* являє сферу-мішень, а концепт *ЦІННІСТЬ (TREASURE)* – сферу-джерело.

Ключові слова: концепт, фрейм, лінгвокультура, фрейм, понятійний компонент, образний компонент, метафора.

Центральним терміном у вивченні мовної картини світу є концепт, що привертає увагу багатьох дослідників: лінгвістів, культурологів, філософів. Проте термін концепт в сучасній науці про мову не має однозначного тлумачення: вирішуються питання класифікації концептів, методів їх вивчення, структури концепту та його місця у низці лінгвістичної термінології. Разом з широким колом теоретичних розробок, з'явилася велика кількість робіт, в яких подано конкретні описи тих чи інших концептів. Відповідно до сучасних наукових поглядів сукупність концептів тієї або іншої культури відбиває світосприймання носіїв мови й співвідноситься з ментальністю як зі способом бачення навколишнього світу. Детально дослідженні, наприклад такі концепти англomовної культури, як *ЩАСТЯ*, *РОДИНА*, *ДІМ*, *ХИТРИСТЬ*. Виходячи з цього, своєчасним і важливим є звернення до вивчення концептуалізації саме *ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ* людини, бо його можна віднести до універсальних концептів, оскільки він пов'язаний з людиною, її місцем у світі та її взаємодією з іншими. Окрім цього, **актуальність** дослідження обумовлена пильною увагою сучасної лінгвістики до проблеми концептуалізації світу (зовнішнього та внутрішнього), а також особливим інтересом до проблеми відображення в мові концептів внутрішнього світу людини.

У цілому погоджуючись з підходами до визначення концепту, за робоче приймаємо його визначення як культурного концепту: «ментальне утворення, що вже сформувалося як частина концептосфери, фрагмент картини

світу у свідомості носія мови, де здійснюється взаємодія мови і культури» [5]. Від інших ментальних одиниць лінгвокультурний концепт відрізняє наявність у його структурі ціннісного елементу.

Лінгвокультурні концепти класифікуються за різними ознаками: за тематикою, приналежністю до групи, нації, цивілізації у цілому (див. [Комлев]) та мають польову структуру, в якій виокремлюють поняттєву, образну та ціннісну складові (макрокомпоненти) [1, с. 7]. Перша складає ядерну зону концепту, друга та третя – його периферію. *Поняттєвий компонент* віддзеркалює ознакову і дефініційну структуру концепту і складається із сукупності дистинктивних ознак поняття, що утворює його номінальне визначення [4, с. 101-107], яке співпадає з предметною частиною лексичного значення слова – імені концепту. *Образний складник* концепту заснований на когнітивних метафорах, що підтримують концепт у свідомості [2, с. 7]. Лінгвокультурний концепт відрізняється акцентуацією *ціннісного елементу*, який визначається актуальністю (реалізується за допомогою чисельних мовних одиниць) та оцінністю (знаходить вираз в оцінній складовій значення мовної одиниці, що виступає ім'ям концепту, а також у поєднанні цієї одиниці з оцінною лексикою, епістемами) [7, с. 23].

Об'єктом нашого дослідження є концепт *ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР*. Для того, щоб краще зрозуміти його особливості з точки зору лінгвокультурологічного підходу. Як культурне поняття особистий простір часто визначають як відстань, яка вам необхідна для того,

щоб відчувати себе комфортно при спілкуванні з іншою людиною. При цьому дистанція при спілкуванні для різних культур може значно змінюватися, отже жителі різних країн не однаково «відчувають» простір. Повага до «громадського» простору характерна для країн із сильними колективістськими традиціями. Представники таких культур звикли стояти або сидіти досить близько один до одного під час розмови. Ця особливість саме й «напружує» цінителів особистого простору. Наприклад, зручна соціальна дистанція для жителів Латинської Америки або арабських країн еквівалентна персональній (або інтимній) дистанції для більшості американців.

У країнах з акцентом на особистий простір дуже цінується те, що називається «*ргівасу*» – повага до приватного життя. Представники з домінуючим особистим простором мають тенденцію стояти далеко один від одного і, жестикулюючи, не доторкатися до свого співрозмовника. Хоча є й деякі винятки. Американці, наприклад, можуть плескати співрозмовника по плечу або по спині, що є ознакою дружнього ставлення. Тим не менш, під час діалогу вони, швидше за все, будуть дотримуватися дистанції приблизно в один метр. Таким чином, ми бачимо, що концепт особистого простору має різні визначення та особливості в залежності не лише від індивідуальних особливостей людини, а й в першу чергу від приналежності її до певної культури. Для представників англомовної культури особистий простір має надзвичайно велике значення. Це виражається не лише в їх поведінці, але й насамперед в мові.

Досліджуючи концепт ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР, перш за все звернемося до способу репрезентації концепту в мові. Концепт ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР в англомовній культурі вербалізується за допомогою номінації *personal space*, яка й виступає ім'ям даного концепту. Дефінітивний та компонентний аналіз імені досліджуваного концепту із застосуванням аналізу слів-ідентифікаторів уможливив виявлення диференційних сем у семантичній структурі *personal space*, які сигналізують про наявність у неї таких ознак: *екзистенційної* (що вказує на наявність суб'єкта-власника особистого простору); *локативної* (яка сигналізує про місце розташування особистого простору – навколо

тіла людини); *атрибутивної* (що вказує на особливі визначальні риси простору – відчуття комфорту в його межах та загрози, незручності у випадку втручання) *телеологічної* (що сигналізує про мету суб'єкта-власника особистого простору: відчуття комфорту, захищеності). Ці ознаки входять до понятійного ядра концепту ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР, фреймова структура якого відбиває ознаки сприйняття особистого простору у свідомості носіїв англійської мови, будується у вигляді поєднання посесивного та акціонального фреймів. Фреймова модель може бути подана в такий спосіб: [АГЕНС (СУБ'ЄКТ – власник особистого простору) має ЩОСЬ (особистий простір), який є ТАКИЙ (в якому людина відчуває себе зручно, спокійно, втручання у який викликає відчуття загрози і незручності) є ТАМ (навколо тіла людини), та діє задля МЕТИ (щоб відчувати себе комфортно)].

Шляхом лінгвістичного аналізу текстів публіцистичного та художнього стилів, було виявлено, що ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР репрезентується в мові онтологічними метафорами, в яких номінація *personal space* являє сферу-мішень, сфера-джерело якого подано концептом ЦІННІСТЬ (TREASURE).

Так, онтологічні метафори концептуалізують ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР на основі асоційованих з номінацією *personal space* атрибутивних (*precious/ valuable personal space*) та діяльнісних (*[smb]protects/ treasures/ respects/ requires/ invades/disturbs*) ознак. Атрибутивні ознаки, асоційовані з номінацією *personal space*, в мові реалізуються у вигляді сполучуваності прикметників з даною номінацією, які в нашому випадку подані лексемами *precious* та *valuable* (цінний): (1) *Dinner's about welcoming others into your precious personal space* [7]. (2) *Personal space is a valuable commodity to me* [7].

Діяльнісні ознаки подані більш широкою низкою дієслів, які зустрічаються у сполучуваності з номінацією *personal space*. Вони можуть бути розділені на дві групи в залежності від виконавця дії: 1 – безпосередньо власник особистого простору; 2 – стороння особа.

Безумовна цінність особистого простору для його власника знаходить реалізацію у бажанні людини захистити його, що в мові подано лексемами *to protect, to guard, to defend* (захистити, обороняти); *to repel*

(відганяти, відбивати); *to preserve* (охороняти, оберігати), *to regard as sacrosanct* (відноситися як до чогось священного)^ (3) **To protect your personal space while traveling, take along a newspaper or magazine as a way to create a barrier between yourself and other travelers** [7]. (4) *Breaking off eye contact is one way **to guard your personal space*** [7]. (5) *They were eager **to defend their personal space** against pheromones and yearning* [7]. (6) *But seen face to face, even in the informality of her own house, the absence of a spark of sexuality and, he sensed, a deep-seated reserve, made her seem less feminine and more formidable than he had expected, and she held herself stiffly as if **repelling invaders of her personal space*** [7]. (7) *But those who like **to preserve their personal space** might want to stay clear of the front rows for this cheerfully unsettling clown show* [7].

Ще одна група лексем, яка виражає повагу до особистого простору, складається з наступних дієслів: *to treasure* (високо цінувати), *to honor* (поважати), *to value* (цінувати), *to respect* (поважати), що підкреслює його вагоме значення для власника: (8) *I can speak for myself I **treasure my personal space** and I think most people do also* [7]. (9) *Your **personal space should be honored*** [7]. (10) *If you **value your personal space**, the worst place at the Fillmore is the front* [7].

Результатом значущості особистого простору для представників англomовної культури є постійна потреба в ньому, що виражено в мові дієсловами *to require*, *to demand*, *to need* (потребувати): (11) *This has occurred not simply because Americans have gotten bigger, but because they **demand more personal space*** [7]. (12) *Everyone could be given a **KEEP OUT** sign to display whenever they **need personal space*** [7].

Найживанішими лексемами, які використовуються для позначення дій з боку сторонньої особи є: *to invade*, *to intrude*, *to encroach*, *to violate* (вторгатися, вдиратися); *to assault on* (нападати), *to crash into* (вриватися), *to threaten* (загрожувати). Всі зазначені дієслова несуть у собі значення завоювання, небажаного втручання у цінний особистий простір, яке характеризується певною загрозою, що підкреслює значення особистого простору для його власника: (13) *He was always affectionate, but lately he's been following me around, hovering, **invading my personal space*** [7]. (14) *The third*

*boy made animal noises-part dog, part barnyard pig-as he **invaded her personal space*** [7].

Серед лексем, які репрезентують втручання у особистий простір іншої людини, значне місце займають дієслова, що хоча й не несуть у своїй семантиці явної загрози, все ж таки викликають відчуття дискомфорту. Серед них зазначимо наступні: *to enter* (входити), *to cross (over)* (переходити (через)), *to get into* (влязати), *to step into* (входити), *to pry into* (совати носа), *to set foot inside* (входити), *to disturb* (турбувати), *to crowd* (товпитися), *to edge into* (втискатися): (15) *Under certain circumstances people can accept **having their personal space entered** without experiencing discomfort* [7]. (16) *Sometimes we are the "intruders" who unknowingly **cross over into someone's personal space*** [7].

У результаті втручання в ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР людини, стороння особа певний час перебуває в межах її дорожocінного простору – *to stay in*, *to be in/ within*, *to stand inside*, що звичайно викликає відчуття незручності; та полегшення, коли особистий простір нарешті звільняється – *to slide out*, *to get out*: (17) *It was like she'd have been happier if he **stayed in her personal space** so she could be mad at him* [7]. (18) *I do think, though, that you and Barack had no problem **being in** each other's personal space quite a bit* [7].

Як будь-що цінне особистий простір можна загубити – *to lose*, нехтувати їм – *to disregard*, прагнути його – *to starve of* та ділитися їм – *to share*, жертвувати їм – *to sacrifice*: (19) *The fact is that at Preston station I **lost my personal space*** [7]. (20) *They were competitive to the point of totally **disregarding personal space*** [7].

Таким чином, встановлено, що поняттєвий компонент ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР є сукупністю таких ознак, як АГЕНС (СУБ'ЄКТ як власник особистого простору), який має ЩОСЬ (особистий простір), що є ТАКИМ (в якому людина відчуває себе зручно, спокійно, втручання у який викликає відчуття загрози і незручності), що є ТАМ (навколо тіла людини), та діє задля МЕТИ (щоб відчувати себе комфортно), а вербалізація образного складника концепту ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР відбувається за допомогою онтологічних метафор, завдяки яким, на основі асоційованих з номінацією *personal space* атрибутивних та діяльнісних ознак, ми виявили домен-джерело, яке подано концептом ЦІННІСТЬ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воркачов С.Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов. Волгоград: Пирамида, 2005. 214 с.
2. Воркачов С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. М.: Гнозис, 2004. 192 с.
3. Комлев Н.Г. Словарь новых иностранных слов (с переводом, этимологией и толкованием). М.: Изд-во МГУ. 1995. 144 с.
4. Лейбниц Г.В. Размышления о познании истины и идеях : сочинения в 4 томах. М., 1984. Т. 3. 365 с.
5. Лихачов Д.С. Концептосфера русского языка. *Известия РАН. Сер. Литературы и языка*. 1993. Т. 52.1. С. 3-9.
6. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты. Волгоград: Перемена, 2004. 340 с.
7. British National Corpus. URL: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/> (дата звернення: 18.03.2020)

Объектом исследования данной статьи является лингвокультурный концепт ЛИЧНОЕ ПРОСТРАНСТВО, реализованного в текстах англоязычной художественной литературы. Путем дефинитивного и компонентного анализов были выделены дифференциальные семы personal space, с помощью которых была построена фреймовая модель понятийно составляющей концепта ЛИЧНОЕ ПРОСТРАНСТВО. С помощью анализа текстов художественного стиля, было обнаружено, что личное пространство представляется в текстах онтологическими метафорами (на основе ассоциированных с номинацией personal space атрибутивных и деятельностных признаков), где ЛИЧНОЕ ПРОСТРАНСТВО представляет сферу-мишень, а концепт ЦЕННОСТЬ (TREASURE) – сферу-источник. Ключевые слова: концепт, фрейм, лингвокультура, фрейм, понятийный компонент, образный компонент, метафора.

The object matter of this article is the linguistic and cultural concept PERSONAL SPACE, realised in the texts of English fiction. By means of definitive and component analyzes, differential semes of personal spaces were identified, with the help of which a frame model of the notional component of PRIVATE SPACE was built. By analyzing the texts of figurative discourse, it was found out that personal space is represented in texts by ontological metaphors (based on attributive and actional attributes associated with the nomination of personal space), where PERSONAL SPACE represents the target sphere and the concept of TREASURE represents the source sphere

Key words: concept, frame, linguistic culture, frame, notional component, figurative component, metaphor.